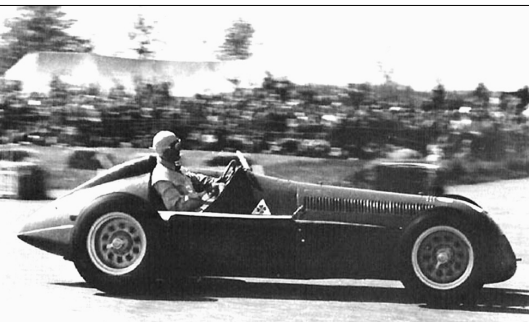

Formula 1: Möhtəşəm və çılğın

Formula 1 ən möhtəşəm motor idman növlərindən biridir, tək oturacaq, açıq təkərli idman avtomobilləri üçün beynəlxalq yarışdır. Bolidlər adlanan bu avtomobillər 300 km/saatdan çox sürət yığmağa qadirdir. Dünya çempionatı hər il keçirilir və bir neçə mərhələdən - Qran Pri seriyasından ibarətdir. Yarışlar Beynəlxalq Avtomobil Federasiyası (BAF - FIA) tərəfindən təşkil edilir, kommersiya tərəfinə isə bir neçə böyük şirkəti birləşdirən Formula One Group holdingi nəzarət edir. Formula 1-də vahid standartları təmin etmək üçün BAF xüsusi texniki rəqlamentlər hazırlayıb. Beynəlxalq yarışlarda pilotlarla yanaşı komandalar da yarışır.

Onların məqsədi təkcə təcrübəli sürücü işə götürmək deyil, həm də sıfırdan avtomobil dizayn etmək və qurmaqdır. Bu o deməkdir ki, hər komanda öz avtomobillərini yarışır və onlara texniki qulluq göstərir. Formula 1 dünyanın ən prestijli yarış seriyası və əksər sürücülərin karyerasının zirvəsi hesab olunur, buna görə də onu tez-tez "avtosport kralığı", "avtomobil idmanının zirvəsi", "kral yarışı" və s. adlandırırlar.

Formula 1-in tarixi

Formula 1-in yaradılması üçün ilkin şərtlər 1920-ci illərdə Avropada irimiqyaslı yarışların - Qran Prinin keçirilməyə başladığı vaxt yaranıb. O zaman 100 km/saat sürət inanılmaz hesab olunurdu və on minlərlə tamaşaçı toplayırdı. 1930-cu illərdə müasir Formula 1-in prototipinə çevrilən Avropa Çempionatı quruldu. Gələcək çempionatın rəqlamenti İkinci Dünya Mühəribəsindən əvvəl hazırlanmışdı, lakin planlar rəfdə qaldı. FIA Formula 1 rəqlamentini 1946-cı ildə nəşr etdi və ilk yarış 1950-ci ildə Böyük Britaniyadakı Silverstounda keçirildi. Çempionluğu italyalı Alfa Romeo pilotu Cüppe Farina qazandı. Maraqlıdır ki, 1958-ci ildən 1969-cu ilə qədər dünya çempionatının titullarını yalnız Böyük Britaniya, Avstraliya, Yeni Zelandiya və ABŞ-dən olan ingilisdilli sürücülər qazanmışdı.

XX əsrin ortalarının yarış avtomobilləri müasirlərdən çox fərqli idi. Yeniliklər tədricən tətbiq olunurdu. Məsələn, 1959-cu ildə Cooper komandasının mühəndisləri arxaya quraşdırılmış mühərrik quraşdırdılar və bu, onların avtomobilinə iki dəfə ümumi sıralamada birinci yeri tutmağa imkan verdi. Tezliklə bütün Formula 1 avtomobilləri arxa-

dan mühərrikli oldu. 1958-ci ildə çempionat ikinci titul əlavə etdi: o, təkcə sürücünü deyil, həm də ən sürətli avtomobili yaradan komandanı mükafatlandırmağa başladı. Bu titul sonradan Konstruktorlar Kuboku kimi tanındı. Həmin andan etibarən əsl sürət yarışı başladı.

1960-cı illərin sonunda çempionatın qaydaları dəyişdi: mühərrik gücünü demək olar ki, iki dəfə artırmağa icazə verildi, lakin yollar və təhlükəsizlik sistemləri dəyişməz qaldı. Bu, təzadlar dövrü idi: bir tərəfdən, xüsusi yoldaşlıq hökm sürürdü - sürücülər və onların ailələri dost idilər, birlikdə istirahət edir və səyahət edirdilər. Digər tərəfdən, sürət və texnologiyadakı sürətli irəliləyişlər təhlükəsizliyi üstələyirdi, bu da çox vaxt trasda faciələrə səbəb olurdu. Eyni zamanda avtomobillərdə ilk reklam stikerləri görünməyə başladı. Sponsorluq pulu daha sürətli avtomobillərə imkan verdi, bu da riskləri artırdı.

Formula 1-də əsl texniki sıçrayış 1970-ci illərdə baş verdi. Ən güclü komandalardan biri olan Lotus, dönməni əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdıraraq aviasiya texnologiyasından ilk istifadə etdi. 1980-ci illərdə qanadlar təqdim edildi, aşağı düşmə gücünü artıraraq, avtomobillərin trası daha yaxşı tutmasına kömək etdi. Bu, nəinki təhlükəsizliyi yaxşılaşdırdı (əvvəllər bir çox qəzalar məhz döngələrdə tutuşun itirilməsi səbəbindən baş verirdi), həm də sürücülərə trası daha tez dövrə vurmağa imkan verdi. Sonrakı texniki yeniliklər: avtomobil dizaynları təkmilləşdirildi, turbomühərriklər təqdim edildi və yeni aerodinamik elementlər əlavə edildi. Hər bir belə təkmilləşdirmə avtomobilləri daha sürətli və daha texnoloji cəhətdən inkişaf etdirdi.

1980 və 1990-cı illər haqlı olaraq Formula 1-in qızıl dövrü hesab olunur. Bu dövrdə əfsanəvi komandaların qalaktikası meydana çıxdı - Ferrari, McLaren, Williams, Lotus və Benetton çempionluğun tonunu təyin etdilər. Lakin dövrün əsl simvolları sürücülər idi: Ayrton Senna və Alain Prost arasındakı şiddətli rəqəbat avtoidman tarixində əbədi olaraq həkk olunub. Onların epik döyüşü 1993-cü ilə, Prost təqaüdə

75 illiyini qeyd edən motor idmanının tarixi

çıxana qədər davam etdi.

XX əsrin son onilliyi Formula 1 üçün dönüş nöqtəsi oldu: dünya idmanının ölümcül təhlükələrini dərk etdi. Daha əvvəl faciələr baş versə də, Ayrton Sennanın ölümü hər kəsi şoka saldı. Əfsanəvi üçqat dünya çempionu 1994-cü il mayın 1-də Imola trassındakı yarış zamanı dünyasını dəyişərək San Marino Qran Prisini avtoidman üçün qaranlıq günə çevirdi.

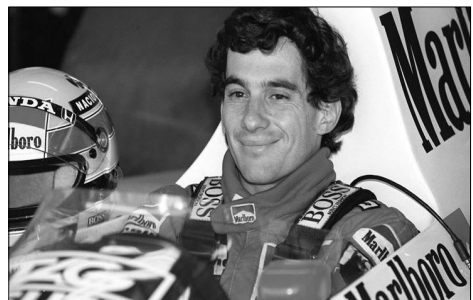
Bu gün sürücülər təkcə rulonlarla deyil, həm də xüsusi odadavamlı kostyumlar və alov gecikdirən əlcəklərlə qorunur. Hər bir sürücü dəbilqə taxır və avtomobilin dizaynı saniyələr ərzində kokpitdən çıxmağa imkan verir - sadəcə təhlükəsizlik kəmərlərini açın və sükani çıxarın. Bununla belə, bütün texnoloji irəliləyişlərə və təhlükəsizlik tədbirlərinə baxmayaraq, Formula 1 ən təhlükəli idman növlərindən biri olaraq qalır. Son illərdə çempionatın rəqlamenti tez-tez dəyişir. Mühərrik tələbləri xüsusilə sərtləşdirilib, hamısı yarış zamanı avtomobilin sürətini azaltmağa və ötməni artırmağa yönəlib. Bu yanaşma yarışı sürücülər üçün daha təhlükəsiz, tamaşaçılar üçün isə daha maraqlı edir.

Formula 1 sürücüləri: Top 5

1. Mixael Şumaxer

Yeddiqat Dünya Çempionu və 91 Qran Prinin qalibi Şumaxer bacarığı, mətanəti və komanda işi sayəsində Formula 1 əfsanəsidir.

2. Ayrton Senna

Üçqat Dünya Çempionu, aqressiv yarış tərzli və sürətə olan həvəsi ilə tanınan Senna avtoidman həvəskarları üçün simvol idi və onun 1994-cü ildə San Marino Qran Prisində faciəvi ölümü tarixdə silinməz iz buraxdı.

3. Lewis Hamilton

Yeddi qat dünya çempionu, rekord sayda poul mövqelərinin və yarış qaliblərinin sahibi. 2024-cü il mövsümünün sonunda Lyuis Həmilton Mercedes komandasını

tərk etdi və Scuderia Ferrari ilə çoxillik müqavilə imzaladı.

4. Sebastyan Fettel

Dördqat dünya çempionu və 53 Qran Prinin qalibi. Onun karyerası 2007-ci ildə başlayıb və 2010-cu ildən 2013-cü ilə qədər Red Bull komandasında hökmranlıq da daxil olmaqla çoxsaylı qələbələr və titullar qazandırılıb. O, 2022-ci ildə təqaüdə çıxıb.

lar qazandırılıb. O, 2022-ci ildə təqaüdə çıxıb.

5. Alain Prost

Dördqat Dünya Çempionu və 51 Qran Prinin qalibi Prost öz dəqiqliyi və strateji yanaşması ilə tanınaraq dövrünün ən uğurlu sürücülərindən birinə çevrildi. Onun Formula 1 karyerası 1980-ci ildən 1993-cü ilə qədər davam edib.

Formula 1 haqqında maraqlı faktlar

Formula 1-dəki bayraqlar nə deməkdir? Formula 1-dəki bayraqlar trekdəki sürücülərə məlumat ötürmək üçün istifadə olunur. Əsas bayraqların qısa izahatı budur:

Yaşıl - yol aydın, tam sürətə icazə verilir.

Sarı - yolda təhlükə, ötmə yoxdur.

Qırmızı - sessiya dayandırıldı.

Qara - diskvalifikasiya və ya pit çağırışı.

Ağ - yavaş, qabaqda avtomobil.

Qara və ağ - idmana uyğun olmayan davranış üçün xəbərdarlıq.

Qara və sarı — texniki problem, lütfən pit.

Qara və ağ damalı — yarışın və ya sessiyanın başa çatması.

Ardı Səh. 4

Formula 1: Möhtəşəm və çılğın

Əvvəli-Səh-3

Formula 1-də sprint nədir?

Formula 1-də sprint dünya çempionatının bəzi mərhələlərində keçirilən qısaldılmış yarışdır. Təxminən 100 km uzunluğundadır (əsas yarış məsafəsinin təxminən üçdə biri) və təxminən 30 dəqiqə davam edir. Ənənəvi Qran Pridən fərqli olaraq, sprint, sürücülərin təkə mövqə uğrunda deyil, həm də əlavə çempionluq xalları üçün mübarizə apardığı daha qısa yarışdır.

Pit-stop nədir?

Pit-stop, onlarla mexanikdən ibarət komandanın bir neçə saniyə ərzində avtomobilə texniki xidmət göstərdiyi texniki dayanacaqdır. Orta hesabla, təxminən 2 saniyə çəkir: bu müddət ərzində onlar maşını qaldırır, köhnə təkərləri çıxarır, yenilərinə

Formula 1: Maraqlı faktlar, rekordlar və sürətlər

Ən yüksək səviyyəli yarış texnologiyası, inanılmaz sürətlər və möhtəşəm tamaşa Formula 1-i populyar və maraqlı idman növünə çevirir.

Formula 1 sürəti

Sürət insanların çoxunun Formula 1 ilə əlaqələndirdiyi şeydir. Bu yaxınlarda sürücülük vəsiqəsini alanlar hətta 70 km/saatın nə qədər qorxunc olduğunu asanlıqla təsəvvür edə bilirlər. Formula 1 avtomobilinin trasda orta sürəti təxminən 200 km/saatdır. Sürücülərin 100 km/saatdan çox sürətlə döngələrə girməsi ilə yağışda Qran Pri son dərəcə təhlükəli hadisə ola bilər. Trasın müəyyən hissələrində avtomobillər asanlıqla 300-360 km/saat sürətə çatırlar. Bu yüksəkliklərdə kiçik təyyarələr havaya qalxır və yalnız avtomobillərin dizaynı onları yolda saxlayır. Bunun səbəbi, hər bir yarış avtomobilinin onu yerə basdıran qanadlarla təchiz edilməsidir (təyyarənin hava axınlarını tutan qanadlarından fərqli olaraq). Ən yüksək sürətlə avtomobilin təkərləri saniyədə 50 dəfə fırlanır və bu, sürücünü hər yarışda ən azı bir dəfə təkər dəyişdirməyə məcbur edir.

Astronavtlardan daha soyuqqanlı

Tez-tez deyilir ki, Formula 1-də dizaynerlərin məharəti və avtomobilin dizaynı hər şeyi həll edir, sürücü isə yarışın nəticələrinə az təsir edən səmisiyindir. Təbii ki, bu doğru deyil. Döngəyə girərkən avtomobilin sürətini, öndəki avtomobili hərəkət və ya ötmə qabiliyyətini, trasda qalmasını şərtləndirən sürücünün bacarığıdır. F1 sürücüsü yüksək reaksiya müddətinə malik olmalı, diqqəti cəmləməyi bacarmalı və cəld qərarlar qəbul etməlidir - bütün bunlar böyük G-qüvvələri altında olmalıdır.

Məsələn burasındadır ki, yüksək sürətə görə orta sürücü yarış zamanı bədən çəkisinin altı, əyləc və ya döngə zamanı isə bədən çəkisinin yeddi-səkkiz mislinə bərabər bir qüvvə yaşayır. Müqayisə üçün qeyd edək ki, uçuş zamanı insan öz bədən çəkisinin bir yarım mislinə, astronavtlar isə bədən çəkisinin dörd-beş mislinə bərabər bir qüvvə

yaşayır.

Formula 1 həm də ən bahalı idman növələrindən biridir. Yarış avtomobilinin orta qiyməti 15 milyon dolları ötür və Mercedes, Ferrari və Red Bull kimi ən yaxşı komandalar avtomobil təkmilləşdirmələrinə ildə təxminən 400 milyon dollar xərcləyirlər. Mercedes hazırda qələbə seriyasından həzz alan ən uğurlu komandadır: onların sürücüləri ardıcıl beş il çempionluq titulu qazanıblar.

F1 mühərriki

F1 texniki rəqlamentləri bildirir ki, Formula 1 avtomobilinin mühərriki nə qədər mürəkkəb olursa olsun, beş yarışdan çox davam edə bilməz. Bu mühərriklər adi deyil və yalnız beş yarışa davam edə bilsələr

belə, ən yaxşı performans göstərmələrini təmin etmək üçün çox yüksək tolerantlıq səviyyəsinə malik olmaq üçün nəzərdə tutulub.

Təkərlər hər yarışda 0,5 kiloqrama qədər çəki itirir

Yalnız sürücülər hər yarışda çəki itirmirlər, təkərlər də yarış başına 0,5 kiloqrama qədər arıqlayır. Yüksək sürət, sərt əyləc və bir çox digər amillər təkərlərin çəkisinin

azalmasına səbəb olur. Buna görə də optimal performans üçün təkərlər avtomobilin özü qədər keyfiyyətli olmalıdır.

F1 dəbilqəsi

Nəzərə alsaq ki, yarış zamanı baş verən bir çox xəsarət və qəzalar boyun və başla bağlıdır, F1-də istifadə edilən dəbilqə dünyanın ən güclülərindən biridir. Dəbilqə çox güclü olsa da, yenə də çox yüngüldür. İstifadədən əvvəl parçalanma və deformasiya testindən keçir.

quraşdırır və yenidən trasa endirirlər.

Ən sürətli Pit Stop

Konstruktorlar Çempionatı Formula 1 Qran Prisi çərçivəsində bir qədər az maraqlı yarışdır. Maraqlı fakt: ən yaxşı komandalar avtomobillərinin təkərlərini cəmi 2,5 saniyəyə dəyişə bilirlər. Ən sürətli pit-stop rekordu Red Bull-a məxsusdur: cəmi 1,88 saniyə.

Formula 1-də neçə qadın yarışıb?

Formula 1-in bütün tarixində cəmi beş qadın yarışıb. Və yalnız Leyla Lombardi xal toplaya bilib. Bu, 1975-ci ildə altıncı yeri tutduğu İspaniya Qran Prisində baş verib.

Sürücü avtomobildə hansı stres keçirir?

Formula 1 sürücüsü yarış zamanı həddindən artıq fiziki gərginlik yaşayır. Döngələrdə, əyləcə və sürətlənəndə 5-6 q-a qədər g-qüvvələrinə məruz qalırlar. Bu o deməkdir ki, onların bədənini normadan 5-6 dəfə artıq çəki hiss edir. Avtomobilin kokpitindəki temperatur 50°C-yə çatır və bu, sürücülərin hər yarışda 3 q-a qədər arıqlamasına səbəb olur. Onların ürək dərəcəsi tez-tez bütün yarış boyunca dəqiqədə 160-180 vuruşda qalır.

F1 komandası

Azarkeşlər yarış günü bir neçə nəfəri yolda görsələr də, komandanın daha çoxu var – dəqiq desək, 600-ə qədər. Bu insanların əksəriyyəti səhnədə baş verən hər şeyi mümkün etmək üçün pərdə arxasında işləyir.

F1 sükanı

Formula 1 sükan çarxları təyyarə sükanlarına bənzəyir. Bu sükan çarxları texnologiyasının inkişafı ilə hər il təkmilləşdirilir və 20-yə qədər düyməyə malikdir. Bu düymələrin hər biri yarış mümkün qədər səmərəli etmək üçün fərqli funksiyaya malikdir.

F1 yanacağı

Formula 1 avtomobilləri yanacaq doldurur və bütün yarış üçün bir çən benzinlə işləyir. F1 avtomobilləri təkərləri dəyişdirmək üçün tez-tez pit-stop edir. 100 kilometrə 75 litr yarış zamanı avtomobillərin yanacaq sərfiyyatıdır. Avtomobilin yanacaq çətinin həcmi 200 litrdir, rezin parçadan və Kevlardan hazırlanır.

V.VƏLİYEV

P.S. Məqalədə xarici mənbələrə istinadlar var